

*“Mielz valt mesure
que ne fait estultie”*

A HATVANÉVES
HORVÁTH IVÁN
TISZTELETÉRE

MMVIII

LOVAS BORBÁLA

Szerelmes transzformációk – Enyedi György széphistóriájáról

0. Előjáték

Történetünk szereplői: egy királylány, egy halott férj, egy ragaszkodó apa és egy alacsony sorból származó főtanácsos, aki egyben kitűnő szerető is. Az apa igen heves vérmérsékletű, nemkülönben leánya. A szerelmesek titkos találkájára egy nap fény derül, az elfogott és kihallgatott tanácsos (Gisquardus) pedig nem túl meggyőző. (Ki az isten az a Cupido?) Hiába a női furfang és az oratio tudománya, Gismunda (a királylány) sem tudja megtartani szeretőjét, s megértetni magát apjával (Tancreddel), csupán még nagyobb haragra gerjeszti őt. S mi a történet vége? Egy kivágott tanácsosi szív, egy ékes serleg a lány szobájában, egy kis méreg, halál, örök szerelem és örök harag. És még egy kis halál.

1. Bevezetés

A híres szerelmi tragédia magyar változatát *Historia elegantissima* címen az utolsó előtti (más változatban utolsó) versszak végén megadott évszám szerint 1574-ben, vagyis (tizenkilenc vagy) húsz éves korában írta Enyedi György Bécsben. Számos másolt és nyomtatott változat fennmaradt, ám bizonyosan szerzőinek nevezhető redakció még nem került elő. Irodalmi művekkel kapcsolatban természetes, vagy inkább mondjuk úgy, konvencionális igényünk az, hogy egy szöveghez tartozzon egy főszöveg, egy kanonizált változat, de csakis egy, mely az író elképzeléseivel legközelebb áll. Emellett titokban reménykedünk abban, hogy ez egyben a lehető legjobban kidolgozott és a legszórakoztatóbb változat is. Enyedi munkája leginkább ebből a szempontból érdekes a kutató számára, hiszen a szöveg változatainak kronológiája és első kiadásainak formai és tartalmi eltérései komoly problémák elé állítanak bárkit, ha rendszerezni akarja a rendelkezésre álló szövegeket.¹

1 Kronologikus sorrendben a korai kiadások a következők: Debrecen, 1577, RMNy 380; Csereyné-kódex, 1565–1672, MKÉVB 1 (töredékes, elveszett); Debrecen, 1581–1582 (töredékes); Kolozsvár, 1582, RMNy 514; Monyorókerék, 1592, RMNy 694 (elveszett); Kolozsvár, 1624, RMNy 1311; Lugossy-kódex, 1629–1635, MKÉVB 47; Széll Farkas-kódex, 1630-as évek, MKÉVB 63; Petrovay-énekeskönyv, 1670–72, MKÉVB 93.

A szakirodalomban az 1940-es évekig egyértelműen az 1582-es kolozsvári kiadást tekintették főszövegnek, mivel addig csak feltételezték az előző változatok létezését. Ám miután Varjas Béla ráakadt az 1577-es debreceni kiadás egy példányára, lehetőség nyílt a két szöveg összevetésére. Meglepő eredmény született: a kolozsvári változat 272 verssorral és egy, a versszakok közé szúrt prózai argumentummal, az Ida-hegyi beszéddel bővebb, mint a debreceni. Ám mivel a debreceni kiadás évszám szerint korábbi, ráadásul a címlapon olvasható *Nunc primum* felirat is az első kiadásnak jelzi (persze ez semmit sem bizonyít), Varjas Béla későbbi betoldásnak minősítette a bővített részeket.² Fontos továbbá az, hogy nem csupán a terjedelem, hanem a megegyező tartalmú részek verselése, szóhasználata is eltér. Ám míg a negyvenes évektől Varjas nyomán az első változatot tartották Enyedi művének, a Káldos János által jegyzetekkel ellátott, 1994-ben megjelent szövegkiadás³ nyomán általános vélekedés lett, hogy ez a feltevés hibás, és a debreceni változat (valamint a Petrovay-énekeskönyv) szövege csupán szövegromlás eredménye.

Jelen írásban arra keresem a választ, hogy helytállóan tekinthetjük-e a korábbi kutatások által megfogalmazott azon megállapítást, miszerint a mű eredetijét, mely alapján az 1577-es változat megjelent, a későbbi kiadásokhoz átdolgozták, vagy Káldos nézetét kell helyesnek tartanunk, aki a rövidebb változatokat romlott szövegűnek véli. A dolgozat természetesen csak kérdéseket és problémákat vet fel, melyek alapján nem adhatunk végleges választ többek között a változatok leszármazási sorára, csupán a történet variabilitását vizsgálom meg. Ám a már kitaposott ösvények helyett megpróbálom új oldalról bogozni a szöveg csomóit.

2. Források, kiadások, fordítások

2.1.

Elemzésünk fő hivatkozási pontjának kell tartanunk id. Filippo Beroaldo latin verses novelláját, mely alapul szolgált Enyedinek a fordításhoz. Azért csak alapul, mert Enyedi keze alatt a történet komoly változtatásokon esett át, a disztichonos forma 11 szótagos, négysoros versszakokká változott, a vers csak kiindulópontként szolgált az események fonalához, jellembrázolásokhoz. Beroaldo műve összesen 318 soros, forrása Leonardo Bruninak a *Dekameron* negyedik napi első novelláján alapuló latin prózai fordítása, mely az európai verses és prózai változatok nagy részének mintája volt.⁴

2.2.

Enyedi latinból átdolgozott munkája, bár Bruni szövegéhez csak közvetve kapcsol-

2 ENYEDI György, *Gismunda és Gisquardus széphistóriája*, bev., kiad. VARJAS Béla, Kolozsvár, 1942.

3 ENYEDI György, *Historia Elegantissima*, kiad., tanulm., jegyz. KÁLDOS János, Balassi Kiadó, Bp., 1994.

4 A forrásokkal kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy a boccaccioi korpuszon belül azon kevés novella közé tartozik Gismunda története, melynek előzményeit a szakirodalom a mai napig nem tudta biztosan megállapítani.

ható, még a 17. században is nagy népszerűségnek örvendett hazánkban. Mint említettem, elsőnek az 1577-ben, Debrecenben kiadott változatot tekinthetjük, majd következik a 2000-ben felfedezett második debreceni kiadás⁵, mely töredékben áll csak rendelkezésünkre, és az elsőnek tekinthető kolozsvári változat ugyanabból az évből, 1582-ből.⁶ Az ezt követő, jelenleg is vizsgálható kiadás 1624-ből való. A kéziratos és töredékes Csereyné-kódex szövege, hasonlóan a monyorókeréki 1592-es nyomtatott változathoz, elveszett. Nem szabad kihagyni a sorból Petrovay Miklós énekeskönyvét sem, mely szövege tanúsága szerint egy 1576-os forrásról készült másolat, s nagyban rokonítható az első debreceni változattal.

2.3.

Joducus Badius Ascensius, Beroaldo műveinek egyik kiadója egy széljegyzetekkel ellátott kiadást jelentetett meg 1513-ban, mely tartalmazta Gismunda történetét is, *Carmen de duobus amantibus* címen. A történet magyar fordítója és az átdolgozó(k) feltételezhetően egyaránt ismerték a latin eredetit, ám arra a kérdésre, hogy a jegyzetekkel ellátott vagy csak a szöveget tartalmazó kiadást látták-e, nincsenek egyértelmű válaszok a szakirodalomban. A variánsoknak a latin eredetihez, és annak jegyzeteihez való viszonyának vizsgálatánál kiindulásként fogadjuk el igaznak azt a megállapítást, miszerint a fordító, átdolgozó első számú szövege általában közelebb áll forrásához, s később bekövetkezett magyarítás, formálás útján távolodik el attól. Eddigi vizsgálataim alapján úgy látom, hogy a két Káldos János által romlottnak tartott szövegváltozat a latin eredetihez szorosabban kapcsolható, s valószínűsíthetően e változatok elkészítésekor a latin szöveg jegyzetei is szerepet játszottak. Ezen elméletet bizonyítandó álljon itt néhány példa.

2.3.1.

A széphistóriában többek között a 40., a 42.⁷ és a 84.⁸ versszakban találkozhatunk Cupido névvel olyan kifejezésekben, mint „az kegyetlen Cupido ezt örülé”, vagy „de Cupi-

5 BÁNYI Szilvia, *A csíksomlyói ferences gyűjteményben lappangó ismeretlen, 16. századi debreceni nyomtatvány-töredékek*. Magyar Könyvszemle, 2000, 417–442. A cikkben szereplő fényképeken csak a töredék egy része látható. Szövege teljes terjedelmében némi kihagyással a 124. és a 189. versszak közötti részt tartalmazza. Az 1582-es évszám nem bizonyított, de elképzelhető.

6 Vadai István vélekedése szerint (VADAI István, *Az eposztól a ponyváig*, ItK, 1992, 683.) a vizsgált időszakban a debreceni és a kolozsvári nyomda azon esetben, ha nem új kéziratból nyomtatott, nem nyúlt rövid időintervallumon belül olyan korábbi munkához, mely a konkurens nyomdából származott. Ez a megállapítás fontos, hiszen a kérdéses változatok közül az első három-öt éven belül jelent meg, kettő Debrecenben, egy Kolozsváron, ebből kettő valószínűleg egyazon évben, ám különböző nyomdahelyen.

7 Az ezekhez köthető 57–58. sor a latin szövegben: Filippo BEROALDO, *Fabula Tancredi ex Boccaccio in latinum uersa a Philippo Beroaldo. Varia Philippi Beroaldi Opuscula*, szerk. Joducus Badius ASCENSIVS, Paris, 1513. 74v. „Ambo cupidineas pariter sensere sagittas: / Ambo complexus colloquimque volunt.”

8 Ezen versszaknak, mely egy szerelmi katalógus első fele, a Beroaldo-féle szövegben nincs megfelelője. (A számozás és az alábbi idézetek Káldos János kiadásán alapulnak.) A versszak előtt, a prózai betoldás végén még egy fontos mondatot találunk: „Mindenütt az Cupidón és az Venuson a szerelmet kell érteni, mert az pogánok ezeket tartják vala a szeretet isteneinek.”

do ígérte ezt Gisquardusnak”, valamint „engedé Cupido Tarquiniusnak”. A továbbiakban Cupido neve csak a rövidebb változatok szövegében, a 101–102. versszakban⁹ jelenik meg, míg a többi kiadásban a 84. versszak után nem találkozunk¹⁰ vele. Az inkriminált sorokban helyette olyan kifejezések állnak, mint „csak vont az nagy szübeli hatalmasság”, vagy „szerelemnek olthatatlan tűz lángja”. Az első debreceni variáns nyomdásza nagy valószínűséggel csak akkor javíthatta az előző kifejezéseket a következőkre: „az Cupido ki mindeneket elnyom”, vagy „Cupidonak olthatatlan nagy lángja”, ha látta a latin változatot, amiben szintén Cupido szerepelt.

Fontos feltenni azt a kérdést, hogy Enyedi miként használta a Beroaldo-szöveg jegyzeteit fordításakor. Jelen esetben viszonylag egyszerű dolgunk van a forrás és fordítás összefüggésével kapcsolatban, hiszen nem csupán a latin verses novella szövegében, de a 121. és 124. sorához tartozó jegyzetekben¹¹ is Cupido névvel találkozunk. Ez alapján vagy azt feltételezzük, hogy a hanyagabbnak tartott rövidebb változatok esetében valaki egy jegyzetekkel ellátott forrás alapján javította a fentebb jelzett szavakat, vagy pedig azt, hogy a szöveg csiszolódása következtében eltűntek a forrással azonos szavak, s helyükre más kifejezések kerültek, többek között akár a prózai betoldás utolsó mondatának hatására is.

2.3.2.

A következő példában, a 132. versszakban a rövidebb és a hosszabb változatok eltérően írják le a király lányához intézett szavait. A hosszabb változatok szerint Gisquardust férgeknek („Ezzel töltöm kívánságát szívednek, / Szeretődöt étkül adom férgeknek”), míg a rövidebb variánsok szerint hóhér kezébe („Ezzel töltöm kívánságát szívednek, / Már szeretőd kezében az hóhérnak”) ¹² szánja. Ebben az esetben a latin forrásban is hóhér szerepel, ráadásul jegyzet¹³ is tartozik a részhez, mely pontosítja magát a hóhér szót. Az általunk feltételezett hóhér/féreg változtatás egyik lehetséges oka a rossz rímelés lehetett, mely azonban csak a debreceni változatra érvényes. Itt a hóhérnak szó az e-s végcsengéseket megbontja, míg a Petrovay-énekeskönyv a hóhérnek változatot használja, rímelése így elfogadható.

Problémát jelent azonban a következő versszak, melyben az összes kiadásban szerepel a hóhér szó, igaz, más kontextusban. („Nagy haragom első, ki ezt mutatja, / Életemnek legyen dühöd hóhéra”) ¹⁴ Előbbi gondolatmenetünk emellett is helyes lehet, sőt,

9 A számozás Varjas Béla kiadásán alapul.

10 Kivételnek tekinthető a Lugossy-kódex, mely a 291. versszakban (ez nem szerepel a rövidebb változatokban) „az szép üdö” helyett „az Cupido”-t ír. (KÁLDOS)

11 BEROALDO, *i. m.*, 75v vonatkozó jegyzetei: „C: Cupido, vis aut deus amorum.; D: Is, scilicet Cupido.; E: Quis queat? Sic Statius in Achilleide: Quis divum fraudibus obstet? Sed quis cupidinem deum censeat?”

12 A sorokat Káldos János kiadása alapján idéztem (KÁLDOS). A Petrovay-énekeskönyv utolsó sora pontosan: „Már kezében szeretőd az hóhérnek.”

13 BEROALDO, *i. m.*, 76r szövege: „Qui mihi mox meritas persoluet sanguine poenas: / Colloque carnifici qui iugulando dabit.” Vonatkozó jegyzete: „D: Carnifici: id est tortori.”

14 Az első debreceni változatban és a Petrovay-énekeskönyvben a „dühöd” szó helyett „gonosz” szerepel. (KÁLDOS, *i. m.*, 73.)

biztos nyomot találunk a jegyzetek használatára, ha helytálló hipotézisünk, miszerint itt a fordító, aki ragaszkodott a latin szöveghez, a jegyzet hatására egy újabb értelemben is belefűzte a hóhér szót szövegébe.

2.3.3.

A következő példa a jegyzet használatával kapcsolatban már nem ilyen meggyőző. Gismunda férjét a házasság előtt olasz királyként ismerhetjük meg¹⁵ az első kolozsvári kiadásban és a Széll Farkas-kódex szövegében, míg a többi változat görög királyt említ. Emellett Káldos János szerint azért jelenik meg a szövegben Ardea neve, ami Beroaldónál csak a jegyzetek közt szerepel, mert Enyedi egy magyarázatokkal ellátott kiadásból dolgozott. Ez a szöveghely a ma általánosan ismert szövegkritikai sorrend felállításakor döntő érvként szolgált az 1582-es kolozsvári változat főszöveggé való kezelése mellett. Meggondolandó a szó perdöntő volta a 17. versszakban található miatt is, ahol az ifjú király halálával és özvegyével kapcsolatban a következőt olvashatjuk: „Görög birodalom asszonyra esék”.¹⁶

Beroaldo verses fordításából Káldos a 19. sort¹⁷ idézi, majd az ahhoz tartozó jegyzetet, amely így szól: „*Dauni de gente id est rutilorum. Erat enim daunus, pater turmi ardeae princeps.*”¹⁸ Ez megmagyarázhatja számunkra Ardea nevének előfordulását (ahogy az *Aeneis* olvasása is), ám nem tekinthetjük valódi érvnek emellett, hogy a kolozsvári szöveg közelebb áll a szerzői eredetihez, mivel Ardea neve minden változatban ugyanúgy megtalálható.¹⁹ Az előbb idézett rész mellett Beroaldo szövegében az azt követő négy sor is hasonlóan tanulságos lehet a problémával kapcsolatban. A daunusok²⁰ Ardea környékén lakó latiumi nép. Az adott helyen még szerepel Lucania alsó-itáliai tartomány, Róma városa és a közép-itáliai Campania, innen származik a latin szöveg szerint²¹ Gismunda férje.

Érdekessége a szöveghelynek, hogy míg a latin forrásban a kérőről előnyös képet kapunk, Enyedinél rút termetű, ám annál gazdagabb kérőként jelenik meg, vagyis leírása igen eltávolodik Beroaldo jellemzésétől.

15 KÁLDOS, i. m., 42. 11. versszak: „Ifjú Olasz király azonban juta, / Ardeából nagy kaszagsággal juta, / Tancredusnak bízván házára szálla, / Kit úrfiak fél kedvvel látnak vala.”

16 KÁLDOS, i. m., 43.; VARJAS, i. m., 29. A hely az összes változatban így szerepel.

17 „Multi illam antiqua Dauni de gente petebant. / Lucanique petunt oenotriique proci. / Sed pater in longum cupidus producit amantes: / Et nectit varias callidus vsque moras. / Tandem campanus multis de milibus vnus / Deligitur ductor sponsus:...” BEROALDO, i. m., 74r.

18 KÁLDOS, i. m., 32.; VARJAS, i. m., 30.

19 Csupán az igen sérült Széll Farkas-kódexben nem, ahol Arábiát, majd Ardriát találunk az adott helyeken.

20 Meggondolandó a hellyel kapcsolatban a kézenfekvő daunus/danaus tévesztés is, mely magyarázhatná a görög jelzőt az ifjú király esetében. Álljon itt a danausok nevének fordítására egy példa az *Aeneis*-ből: Verg. Aen. II. 43–44. „... aut ulla putatis / dona carere dolis Danaum? sic notus Ulixes?”

Huszti Aen. I. 47. „Ő szegény bolondok’ ezt kiáltja vala, / ‘Görögöket lám mi megismertük vala.’”

HUSZTI Péter, *Aeneis*, Budapest, é.n. 110.; RMKT XVII./9. 471.

21 Boccaccio Capua hercegnének mondja a Beroaldónál vezérként emlegetett kérőt. Capua a mai Campania tartomány egy városa, hasonlóan Salernóhoz.

A fordításra visszatérve, feltételezhetjük azt, hogy valaki átjavította a szöveg bizonyos részeit egy Beroaldo-kiadás alapján, így került bele az eredetiben jegyzetként szereplő Ida-hegyi beszéd, és így került sor javításra az ifjú uralkodóval kapcsolatban is. Ám a pár versszakkal későbbi szövegrészt már nem javította, hiszen nem tartozott hozzá jegyzet. Vagy a szövegromlás (vagy szövegjavítás) az első kolozsvári változat esetében következett be, s öröklődött a Széll Farkas-kódexben, a többi pedig fordítási hiba. Ekkor azonban biztosnak vehetjük azt, hogy a későbbi kiadások nem az első kolozsvári szövegből dolgoztak, s a rövidebb változatok talán mégsem a szövegromlás áldozatai lettek, hanem a fordítás és átdolgozás folyamatának egy korai állomásának tarthatjuk őket, mely állomások között a második debreceni kiadást és az első kolozsvári változatot átmeneti megállóként kezelhetjük.

2.3.4.

S most elő kéne hozakodnom azokkal a részekkel, melyek a rövidebb változatokban nincsenek meg, a hosszabbakban pedig a latin szöveget követve felbukkannak, vagy pontosabban szerepelnek, mint a rövidebbekben. De akkor mi lenne a gondosan felépített elmélettel? Azt le kell szögezni, hogy ezekben az esetekben általában nem tartoznak jegyzetek a latin sorokhoz, s sok esetben csak fordítási variációról beszélhetünk. Így például Gismunda halála előtt, a szerelmes szívének elsíratásakor: ezt a helyet Varjas Béla elsőként említ tanulmányában azon példák között, amelyek arra utalnak, hogy a hosszabb változatok átirásánál ismerték és használták a latin mintát. Az első debreceni kiadásban ezt olvashatjuk: „Könnyhullási megtölték az medencét. / Nagy ideig úgy kesergé szerelmét.”, míg az első kolozsváriban ezt: „Könnyhullásit kit immár megelégtelt, / Ablakáról kiönté mint bő vizet.” A latinból idézett két sor a következő: „*Dixerat et lachrymis pateram amantibus implet: / Quae velut effusae praecipitantur aquae.*”²² S ki tudja, hogy a mélybe hulló könnyek hová esnek? A latin szövegben a mérget Gismunda a szívet tartó tálból (vagy serlegből) issza meg, hasonlóan a *Dekameron*-ban olvashatókhoz. Ennek a jelenetnek a történet hagyományozódásában igen fontos szerepe van. Míg Boccaccionál még az olasz *coppa* (‘serleg’, ‘kupa’, ‘tálka’) szóval találkozunk, addig a későbbiekben a latin *patera*²³ szót használják az átdolgozók, melynek jelentése ‘római kori áldozati serleg vagy tányér’. Mivel a *patera* a *coppa* szó specifikus szinonimája, melyet főleg az italáldozat (*libatio*) bemutatásakor használt edény megnevezésére használtak, e megnevezés szakrifikálja a szívet tartó edényt, és Gismunda cselekedetét, erőszakos halálát vallásos színezettel látja el. Ehhez képest a magyar szövegben Gismunda nem az áldozati edényhez nyúl öngyil-

22 KÁLDOS, i. m., 98; VARJAS, i. m., 20; BEROALDO, i. m., 78r.

23 Beroaldo az adott edénnyel kapcsolatban a leggyakoribb *patera* (250, 273) szó mellett a *busta* (246; ‘halottégető kehely’), a *poacula* (282; ‘kehely, méregpohár’) és a *cratera* (283; ‘vegyítő edény’) szavakat használja. A zárójel számok az adott sorok számai (VARJAS).

A 246. sorhoz tartozó jegyzet: „B: Busta id est sepulchra: dicta quod bene usta contineant: ut urnam cinerum.” ŪA 250. sorhoz tartozó jegyzet: „D: Patere id est vasi patenti.” BEROALDO, i. m., 77v. A 283. sorhoz tartozó jegyzet: „E: Cratera, pius pateram dixit.” BEROALDO, i. m., 78r.

kosságakor, csak felhajtja a mérget. Így hiába használta (ha használta) az átdolgozó ezen a helyen a latin szöveget, módosítása csak stiláris, emellett a pontos fordítás lehetőségét nézve hibás is.

3. Összefoglalás

Enyedi széphistóriájának és Beroaldo verses novellájának kapcsolatát e néhány példa csak töredékesen világíthatta meg. Ám valószínűnek tartom az eddigiek alapján is azt, hogy az első kolozsvári kiadás és a Petrovay-énekeskönyv esetében csak óvatosan beszélhetünk szövegromlásról. S ha sok helyen romlottak is (hasonlóan az összes többi változathoz, hisz mindegyik tartalmaz több egyéni és más változatokkal közös hibát), a latin forráshoz sokszor közelebb állnak, mint a többi szöveg. Így zárásul még egyszer megisméltelném, hogy véleményem szerint esetünkben gyümölcsözőbb az egyenes leszármazás útján való másolás és szükségszerű romlás helyett egy a fordítási folyamat során csiszolódó és formálódó, vagyis fejlődő szövegről beszélnünk, mely emellett talán az idővel sem dacol, s így a korábbi változatok a folyamat elején állhatnak, míg a későbbiek őket követik.

4. Utójáték

Lehet-e ez a sok különböző dolog mégis ugyanaz a dolog? Nincs editio princeps, nincs editio definitiva, nincs ultima manus, nem tudjuk, mikor érvényesül az író akarata, mikor a nyomdászé, mikor újra az íróé, mikor az átdolgozóé, mikor ismét a nyomdászé. Nincs előszöveg, nincs írói kézirat, az utószövegek is ugyanolyan informatívak és hasznosak, mint bármelyik korai kiadás. Reneszánsz van. A reneszánsz széphistóriája, s a pluralizmus reneszánsza. Fő elvnek pedig a következő tekinthető: históriáknak nincs egy hiteles szövege, ellenben van sok.²⁴

24 HORVÁTH Iván, Szöveg, <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/irotud/szoveg/hiszov.htm>

PIERRE LUSSON

NPR – Notes préliminaires sur le Rythme (II) LES FORMES DU TEMPS

À la retraite depuis un certain temps, je me suis évidemment posé la question de savoir ce qu'il m'a été accordé de faire durant ma période d'activité. Mais plus on s'efforce de répondre honnêtement à une telle question, moins il est inévitable que naisse le sentiment qu'on ne peut guère, au mieux, que rendre compte de ce à quoi l'on aspire encore, et non de ce à quoi l'on est parvenu.

• *Alexius Meinong, Présentation personnelle, introduction*

Le Temps c'est encore ce que la Nature a trouvé de mieux pour que tout ne se passe pas en même temps.

• *Anonyme, début du IIIe millénaire*

On ne peut oublier le Temps qu'en s'en servant.

• *Ch.B. Journal intime, religion*

Like stones of worth they thinly placed are,

Or captaine Jewells in the carconet.

• *Shakespeare, sonnet 52 quarto*

Depuis les « Notes Préliminaires » (I) il s'est passé quelque vingt-cinq ans ; durant ce laps de temps, si la « théorie du rythme » a progressé c'est surtout dans ses applications à la théorie du vers, aux textes musicaux, aux rapports texte-musique, dans des études de cas qui ont pu en montrer la fécondité et la commodité¹. Par ailleurs, le cadre conceptuel et les méthodes ont évolué. De nouveaux champs d'application sont apparus et il est donc souhaitable de refondre cette théorie, afin de tenir compte des assez profondes modifications que cela entraîne, bien que ces modifications soient conservatrices, aussi bien du point de vue conceptuel qu'en ce qui concerne les méthodes.

1 Cf. bibliorythme.